

Fostransanspråk

- En studie om Tunabygdens lärarklubbs fostransanspråk i samhällliga fält mellan åren 1930-1953

Abstract

Syftet med detta arbete är att undersöka lärares yrkesidentitet i Tunabygdens lärarklubb mellan åren 1930-1953, och se om deras självuppfattningar och föreställningar om sin yrkesroll som fostrare inom olika samhälleliga fält har förändrats under klubbens verksamhetshistoria. Frågeställningarna arbetet har utgått ifrån har varit: *Vad anses i Tunabygdens lärarklubb vara lärarens angelägenheter i sin roll som fostrare, vad ingår i lärarens fält? Hur reflekterar lärarna i Tunabygdens lärarklubb över sin roll som fostrare inom de olika samhälleliga fälten? Samt, sker det någon förändring under klubbens verksamhetshistoria gällande vad som uppfattas vara lärares angelägenheter i sin roll som fostrare, samt hur lärarna reflekterar över sin egen roll som fostrare? Om så är fallet, vad kan detta bero på?*

Ett flertal slutsatser kan dras utifrån det berörda källmaterialet. En slutsats är att lärarnas fostransanspråk på samhälleliga fält grundar sig bland annat på en funktionell syn på läraryrket och skolan, där skolan och lärarna förväntas tillgodose vissa samhällsbehov. Ytterliga slutsatser är att lärarnas självreflektion kring den egna fostrande rollen påverkas i hög grad av samhällets utveckling.

Nyckelord: Tunabygdens lärarklubb, samhälleliga fält, fostransanspråk

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
1.1 Syfte	4
1.2 Frågeställningar	4
1.3 Disposition	5
1.4 Metod, material och källkritik	6
1.5 Avgränsning	7
1.6 Tidigare forskning	8
1.6.1 Tidigare forskning om läraryrkets fostransanspråk och yrkesidentitet samt dess förändringar i tid.....	8
2. Teoretisk utgångspunkt	10
2.1 Pierre Bourdieu och kultursociologin/fälteorin.....	11
3. Bakgrund	12
3.1 Historisk översikt över den svenska skolan åren 1842-1969	12
3.2 Från tradition till modernitet i det svenska samhället	13
3.3 Tunabygdens lärarklubb	15
4. Undersökning	16
4.1 Tunabygdens lärarklubbs fostringsanspråk.....	16
4.1.1 Privatekonomiskt fält.....	17
4.1.2 Samhällsmoraliska fält	18
4.2 Tunabygdens lärarklubbs självreflektioner	23
4.3 Förändringar i rollen som fostrare	27
5. Diskussion	30
6. Sammanfattning	33
Käll- och litteraturförteckning	36

1. Inledning

Vad är en lärare? Svaret på frågan varierar givetvis beroende på vem man frågar – huruvida det är lärare, samhälle, eller stat som yttrar sig. Föreställningar om yrkespraxis anpassas också utifrån vad eller vem man åsyftar som lärare – om det är förskolelärare, grundskolelärare, gymnasielärare eller universitetslärare/lektor/adjunkt, lärare i ”livets hårda skola” etc. En ytterligare variabel att ta i beräkningen angående frågan om vad en lärare är, är tiden. Beroende på när i tiden, när i historien man frågar, ter sig svaret olika på vad en lärare är.

Läraryrket har sedan folkskolans början 1842 – då uppgiften att undervisa barn professionaliserades – varit ett yrke under ständig förändring. Inte minst har läraridentiteten – lärarens egen självuppfattning om sin yrkesroll, samt allmänhetens föreställningar och förväntningar på läraryrket – genomgått en rad olika förändringar, ofta i samtakt med samhällets progression. Därför är läraridentiteten på intet sätt något statiskt och lättidentifierbart, utan snarare tvärtom, någon komplext, svårdefinierat och kontextuellt bundet.

I detta arbete skall jag undersöka en lokal lärarklubb – Tunabygdens lärarklubb - under deras verksamhetsperiod mellan åren 1930-1953, och se vilka föreställningar och självuppfattningar som finns bland lärarna angående deras yrkesroll som fostrare.

1.1 Syfte

Syftet med denna uppsats är att undersöka lärares yrkesidentitet i Tunabygdens lärarklubb mellan åren 1930-1953, och se om deras självuppfattningar och föreställningar om sin yrkesroll som fostrare inom olika samhälleliga fält har förändrats under klubbens verksamhetshistoria.

1.2 Frågeställningar

Frågeställningarna arbetet utgår ifrån är:

- Vad anses i Tunabygdens lärarklubb vara lärarens angelägenheter i sin roll som fostrare, vad ingår i lärarens fält?
- Hur reflekterar lärarna i Tunabygdens lärarklubb över sin roll som fostrare inom de olika samhälleliga fälten?

- Sker det någon förändring under klubbens verksamhetshistoria gällande vad som uppfattas vara lärares angelägenheter i sin roll som fostrare, samt hur lärarna reflekterar över sin egen roll som fostrare? Om så är fallet, vad kan detta bero på?

Med den första frågeställningen - *vad anses i Tunabygdens lärarklubb vara lärarens angelägenheter i sin roll som fostrare, vad ingår i lärarens fält?* - söker jag finna lärarnas yttre gränser för sin verksamhet som fostrare. Det vill säga, det område, det *fält* som anses stå under lärarens ansvarsområde.¹ Gränsen mellan skolors angelägenhet och elevens privata liv är liksom läraryrket, något föränderligt och kontextuellt bundet. Genom att undersöka lärarens fält – med dess inmutning och avgränsning, det som anses stå under lärarens yrkesutövning - kan föreställningar av lärarens yrkesidentitet som fostrare lokaliseras.

Med den andra frågeställningen - *hur reflekterar lärarna i Tunabygdens lärarklubb över sin roll som fostrare inom de olika samhällsliga fälten* - söker jag finna lärarnas egna föreställningar och reflektioner kring sin yrkesroll inom de fält de gör anspråk på.

Den tredje frågeställningen - *sker det någon förändring under klubbens verksamhetshistoria gällande vad som uppfattas vara lärares angelägenheter i sin roll som fostrare, samt hur lärarna reflekterar över sin egen roll som fostrare? Om så är fallet, vad kan detta bero på?* – undersöker jag, precis som frågan antyder, om det har skett någon förändring i klubben i tid ifråga om lärarens anspråk på fostran inom olika fält.

1.3 Disposition

Denna uppsats är indelad i 6 kapitel. Kapitel 1 fortgår med *metod, material och källkritik, avgränsning* och slutligen *tidigare forskning*.

Under *metod, material och källkritik* avhandlas det som rubriken antyder på: motiv till val av metod diskuteras, arbetets material redovisas, och källkritiska aspekter lyfts fram. Under *avgränsning* behandlas arbetets yttre och inre avgränsningar – vad som är i fokus för denna studie. I den sista underkategorin i kapitel 1 - *tidigare forskning* - redovisas befintlig forskningen som finns inom det berörda studieområdet.

I kapitel 2 *Teoretisk utgångspunkt* berörs den teori och de begrepp som ligger till grund för en del av denna studies analys.

I kapitel 3 *Bakgrund*, ges en redovisning för klubbens historia samt den historiska kontext som den verkar i. Detta för att öka förståelsen för källmaterialet och arbetets resultat.

¹ Vad som menas med *fält* tar jag upp under kapitel 3 *Teoretisk utgångspunkt*.

I kapitel 4 *Undersökning* - samt i de underrubriker som finns där – redovisas frågeställningarnas svar. Förutom redovisning av den valda empirin, förekommer det också under detta kapitel analytiska kommentarer med anknytning till litteratur.

I kapitel 5 *Diskussion*, kommenterar jag studiens slutsatser utifrån mina egna reflektioner. Slutligen i kapitel 6 *Sammanfattning*, summeras hela uppsatsen.

1.4 Metod, material och källkritik

Detta arbete är en fallstudie där källmaterialet utgörs av Tunabygdens lärarklubb's samtliga arkiverade dokument mellan åren 1930-1953. Det är allt från mötesprotokoll, studiecirkelsprotokoll, korrespondens etc. och vilka finns förvarade i Dalarnas Folkrörelsearkiv i Falun.

Källkritiska kriterier som jag beprövat materialet med, är kriterierna gällande närhet, oberoende och tendens.

Ifråga om närhet kan materialet betraktas som tillförlitligt. Protokoll som källa har ofta fördelen att de uppfyller kravet på närhet, eftersom de nedtecknas samtidigt som mötet pågår, samt att protokollen justeras.

Gällande oberoende, så är mötesprotokollen i sig själva oberoende primärkällor till vad som sades i Tunabygdens lärarklubb. Dock finns det några återkopplingar i protokollen som hänvisar till andra källor, exempelvis till händelser som skett utanför mötesverksamheten. När det väl görs sådana anknytningar, tas källmaterialets beroende i beaktandet gällande tolkningen.

Angående tendens, uppvisar materialet flertalet tendentiösa inslag - vilket inte är något ovanligt för mötesprotokoll av denna typ, eftersom det avhandlas spörsmål som innehåller meningsskapande. Det är till och med något önskvärt att materialet visar tendens, eftersom uppsatsens syfte är att försöka blottlägga olika föreställningar. Dock finns det vissa tendentiösa inslag i protokollen att ta i beaktande, exempelvis hur sekreterarens eget urval och litterära stil påverkar hur klubben framställs.

Sammantaget gällande den källkritiska prövningen av materialet, så anser jag att källorna uppfyller samtliga krav för att betraktas som tillförlitliga i de frågor som jag ställer till materialet. Emellertid åberopar jag tolkningspluralism och metodologisk tolerans angående arbetets resultat. De resultat jag kommer fram till bör därför betraktas som möjliga/rimliga tolkningar.

1.5 Avgränsning

Studieobjektet för detta arbete är Tunabygdens lärarklubb. Motivet bakom valet av studieobjekt baseras på två variabler – geografisk närhet samt att klubben har ett omfattande källmaterial.

Den geografiska faktorn – en banal sådan – beror på närheten från den studerande till det studerande, grundat på igenkännande och regionalexistentiella bevekelsegrunder. Dock är det klubbens omfattande och uttömmande källmaterial som är den mest betydelsefulla variabeln till valet av studieobjekt – där flertalet olika meningsutbyten, väl redovisade diskussioner, repliker och citat har möjliggjort denna studie.

Gällande arbetets empiriska avgränsning, så är den densamma som arbetets syfte: det är lärarnas yrkesidentitet gällande fostran inom olika samhällsliga fält samt dessas självreflektion kring detta, som står till grund för valet av arbetets generella avgränsning. Det innebär att jag studerar olika samhällsliga områden som lärarna har inflytande i, och där avgränsningen för vad som bör räknas som samhällsligt fält, är de fält som existerar utanför den vedertagna skolverksamhetens profession. Det är i huvudsak fält som berör elevers privata liv, såsom elevers privatekonomi, fritidssysselsättningar, samhällsmoral etc. Vilket innebär att jag inte kommer att beröra fält som redan står under skolverksamheten, exempelvis läroplansförespråkande fostran, lärares pedagogiska reflektioner etc.

Uppdelningen av privata och skolverksamhetsbaserade föreställningar och fält är dock inte helt oproblematiske, då gränsdragningarna mellan dem båda är beroende av kulturella och kontextuella föreställningar. Det vi idag anses ligga under privata intressen, behöver inte nödvändigtvis tidigare har varit åtskild från en allmän skolfostran – även om det inte tillhörde skolverksamheten. Ett sätt att bemöta detta dilemma – vilket jag delvis gör i detta arbete - är att låta dagens diskurs om läraryrket vara den kontrasterande idealtypen till empirin. Att utgångspunkten är att låta nuet kontrastera historien. Ett flertal studier om mentalitetshistoria, om föreställningar i tid och rum, använder ett sådant arbetssätt.²

Tidsavgränsningen för arbetet är satt till inkludera hela klubbens verksamhetsperiod, från 1930 till 1963. Dock är det mellan åren 1930 och till och med 1953 som källmaterialet är relevant i förhållande till arbetets syfte och frågeställningar, varpå tidsavgränsningen för studien sätts mellan 1930 till 1953.

² Landahl, Joakim. (2006) *Lärares fostrans- och omsorgsarbete i historisk belysning*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet. s. 12, 20f

Jonas Frykman. (1998) *Ljusnande framtid. Skola, social mobilitet och kulturell identitet*. Lund: Historisk media

1. 6 Tidigare forskning

Tidigare forskning kring läraryrkes fostran och identitetsskapande i förhållande till förändringar i tid, är ett omfattande och väl kartlagt forskningsområde. Det finns exempelvis studier om lärares självbild, lärares identitetsskapande, lärares undervisningsuppdrag, lärares profession, lärares syn på kunskap/pedagogik, lärares människosyn, etc. Däremot är forskningen kring lärares fostransanspråk inom olika samhällliga fält – som denna uppsats åsyftar att undersöka – ett mera avsmalnat forskningsområde. Det är i huvudsak bara Joakim Landahls avhandling *Auktoritet och ansvar: lärares fostrans- och omsorgsarbete i historisk belysning* som berör det studieområde som denna uppsats behandlar. Övrig tidigare forskning och litteratur behandlar frågan om lärares fostransanspråk inom olika samhällliga fält mer implicit.

Nedan presenteras några publikationer som i olika utsträckning berör denna uppsats forskningsområde.

1.6.1 Tidigare forskning om läraryrkets fostransanspråk och yrkesidentitet samt dess förändringar i tid

Joakim Landahl, universitetslektor på pedagogiska institutionen på Stockholms universitet, behandlar i sin avhandling - *Auktoritet och ansvar: lärares fostrans- och omsorgsarbete i historisk belysning* - hur lärarnas yrkesroll som fostrare och omsorgsgivare har förändrats under 1900-talet. Det är en mentalitetshistorisk avhandling där fokus riktas mot vad som kännetecknar skolan som samhälle – vad som är den institutionella skolans särdrag. Avhandlingens empiriska grund utgörs av ett antal olika typer av källor - allt från tidningsartiklar, intervjuer, protokoll, förordningar, litteratur etc. - och initialläget för undersökningen är att kontrastera nutidens skola med historiens skola.³

De tendenser som Landahl tycker sig bevittna, är att lärarens identitet som fostrare och omsorgsgivare har förändrats i takt med att synen på skolbarnet och dess olika problem har förändrats.⁴ Exempelvis påvisar Landahl hur lärare under 1900-talets första hälft eftersträvade samhällshygieniska projekt – trots att det inte låg i lärarens yrkesområde att agera som läkare/tandhygienist/fostrare i hygien. Enligt Landahl berodde detta på att lärarna i sin yrkesroll svarade mot dåtidens samhällsbehov. Dels genererade smuts och dålig hygien en del sjukdomar, dels var också de hygieniska strävanden ett modernt projekt som gav uttryck

³ Landahl 2006. s. 2f, 9f, 15f, 215f

⁴ Landahl 2006. s. 22ff, 208f, 220f

för en utvecklingsoptimism, jämlikhet och moralisk strävan. Tanken var att barnen av idag skall vara mindre sjuka än barnen av igår – en kumulativ utveckling.⁵

Fler exempel på att lärarens yrkesroll har motsvarat samhällsliga behov - trots att området legat utanför lärarens ansvarsuppgift – har varit lärarens inblandning i elevers sparverksamhet. Landahl menar att lärarnas engagemang för att få elever att spara pengar är ett typiskt modernt inslag. Att spara är att ”se livet i nuet som en insättning som ger avkastning i framtiden” – vilket ger uttryck för den positiva utvecklingsoptimismen som finns i det moderna projektet.⁶

Ytterligare moderna inslag och aspekter av sparverksamheten, var att den verkade samhällsnyttigt och karaktärsdanande. Samhällsnyttan bestod i att sparande utökade möjligheten till låntagande, vilket stimulerade uppbyggande av hem - varpå Landahl poängterar att engagemang i sparverksamhet sågs som en solidaritetshandling. Sparverksamhetens karaktärsdanande element bestod i att elever genom sparande fick träna försakelse och självbehärskning – vilket danade barnens moraliska karaktär.⁷

Landahl påvisar således korrelationen mellan lärarens yrkesroll och samhällets behov och utveckling. Utifrån denna aspekt menar också Landahl att lärarkåren – främst den historiska - kan betraktas som en grupp institutionaliserade kvacksalvare, eftersom lärarens yrkesroll inte begränsas till att vara en kunskapsförmedlare, fostrare och omsorgsgivare – utan lärare uppträder/har uppträtt också i roller såsom biktfarer, rådgivare, åklagare, försvarsadvokat, domare, bankir, tandhygienist, läkare, psykolog etc.⁸

Att lärare uppträder i dessa olika roller har fört med sig en samhällslig förväntan om att barnens väl och ve i hög grad är beroende på lärarna och skolan, menar Landahl. Att barnens framgång eller misslyckande, att ungdomars problem etc. är en indikator på skolans hälsa och kompetens.⁹

Eva Rhöse, universitetslektor vid Karlstads universitet, skildrar i sin avhandling - *Lärararbete och läraridentitet: fem livsberättelser* – precis som titeln antyder, fem olika lärarens livsberättelser. Rhöse berör inte i samma utsträckning lärarens anspråk inom olika fält som Landahl gör. Däremot påvisar hon tendenser till förändringar i läraryrkets identitet ifråga om gränsdragningar mellan lärarens privatliv och yrkesliv - vilket i sig är en variabel att ta i beaktande ifråga om nutida lärarens fostransanspråk på samhällsliga fält.

⁵ Landahl 2006. s. 186ff, 194f

⁶ Landahl 2006. s. 155

⁷ Landahl 2006. s. 155ff

⁸ Landahl 2006. s. 4ff, 214ff

⁹ Landahl 2006. s. 208

Rhöse menar att lärare av idag gör en distinktion mellan yrkesprofession och privatliv - att det finns en strävan från lärarna att upprätthålla en privat zon åtskild från yrkesrollen. Konkret kan detta ta sig uttryck i att lärare ofta bor några mil bort från skolan, i likhet med andra yrken, exempelvis prästyrket, där yrkesroll och privatliv kan vara svåra att hållas isär. Skillnaden i tid gällande detta fenomen, är att tidigare i historien var lärare offentliga personer i samhället, men anonyma i klassrummet. Idag är det tvärtom, påpekar Rhöse, lärarna är offentliga personer i klassrummet, men uppträder anonymt i samhället.¹⁰

Eva Gannerud berör i sin avhandling *Genusperspektiv på lärargärning. Om kvinnliga klasslärares liv och arbete* – genusordningar i den svenska skolan. Liksom Rhöse, berör inte Ganneruds studie lärarens yrkesroll i samhälleliga fält i samma utsträckning som Landahls avhandling gör. Utan Ganneruds studie handlar mer om hur den svenska skolan säger sig vara en könsneutral institution, men där skolan enligt Gannerud egentligen är bärare av en viss genusordning. Skolans arbete, organisation, kunskapssyn etc. avspeglar ett androcentriskt perspektiv, samtidigt som det presenteras och framställs som könsneutralt, påpekar Gannerud.

Vad mer som presenteras i Ganneruds avhandling – och som till viss del berör lärares yrkesroll och samhälleliga fält – är hur lärares yrkesidentitet och förväntningar på yrkesroll korrelerar med kön. Föreställningar om kvinnan som omsorgsgivare är en bakomliggande orsak till att rekryteringar till lärarutbildningar med inriktning på yngre barn är ojämn i fråga om könsfördelning. Likaså anses läraryrkets kunskaper och kompetenser angående omsorgsgivande och känslomässiga relationer vara kvinnliga. Det ingår mer i de kvinnliga lärarnas yrkesroll att vara socioemotionella, än vad det gör i de manliga lärarnas yrkesroll. Dessa föreställningar har bland annat föranlett till att omsorgsarbetet inom skolan undervärderats eller gjorts osynlig, menar Gannerud.¹¹ Och det är möjligt att dessa föreställningar kring köns olika roller också påverkar lärares fostransanspråk inom olika fält. Att könsroller inverkar på de yrkesmässiga strävandena.

2. Teoretisk utgångspunkt

Den teoretiska utgångspunkt som ligger till underlag för belysning och analys av arbetets källmaterial, är sociologen och socialantropologen Pierre Bourdieus kultursociologi/fältteori. Motivet bakom valet av teori, beror dels på att lärares yrkesroll och yrkesidentitet är ett socialt handlande - varpå sociologiska teorier kan vara till hjälp i tolkningen av historien. Dels att

¹⁰ Rhöse, Eva. (2003) *Läraryrkets identitet och lärararbete : fem livsberättelser*. Karlstad: Karlstads universitet. Institutionen för utbildningsvetenskap.

¹¹ Gannerud, Eva. (1999) *Genusperspektiv på lärargärning: om kvinnliga klasslärares liv och arbete*. Göteborg: Göteborgs Universitet

Bourdieu's begrepp *fält* och *doxa* används i denna studie som ett definierande av studiens undersökning/avgränsning. Det vill säga, denna studies syfte och frågeställningar utgår från Bourdieus begrepp fält.

Dock bör det påpekas att denna uppsats inte gör anspråk på att vara strikt teoretisk i dess framställning, utan användandet av teori i detta arbete syftar snarare till att synliggöra det empiriska materialet. Teorin belyser det empiriska materialet och gör det synliggjort.

2.1 Pierre Bourdieu och kultursociologin/fälteorin

En av Bourdieus bärande tankar inom fältteorin – en teori som ingår i hans omfattande forskargärning om kartläggningar och analyser av klassreproduktioner i samhällen – är att det moderna samhället består av ett flertalet olika sociala rum, eller *fält* som han kallar dem, med en specifik och autonom inriktning i någon del av samhällets alla sfärer. Exempelvis ett politikfält, ett vetenskapsfält, ett journalistikfält, ett kulturfält etc. Inom dessa olika fält pågår en kamp, en konkurrens mellan individer/aktörer gällande inflytande och sociala positioner inom fältet.¹² Förutom att fälten för en inbördes kamp, konkurrerar också olika fält med andra fält i samhället, ifråga om makt och inflytande.¹³

Varje enskilt fält har sina egna spelregler och förhållningssätt vilka aktörerna inom fälten bör följa för att kunna göra sig förstådd och för att eventuellt erövra sociala positioner och inflytande inom fältet. Varje fält har också ett *doxa*, ett begrepp med vilket Bourdieu avser ett fälts vedertagna föreställningar – föreställningar som inte betvivlas eller ifrågasätts.¹⁴

De fält och sociala rum som finns i Tunabygden/Borlänge under den tid som detta arbete berör – och som framkommer genom det berörda källmaterialet – är i huvudsak samhällsmoraliskt fält och privatekonomiskt fält. Fält som berör människors moral, etik, tro, disponering av tid, disponering av ekonomiska medel etc. Det kan exempelvis handla om hur människor skall sköta sin privata ekonomi, och där olika aktörer såsom staten, lärare, kommersiella intressen etc. vill påverka hur medborgare förfogar över sina inkomster.

Andra fält som med stor sannolikhet återfinns i Borlänge med omnejd mellan åren 1930-1953 – men som inte berörs i detta arbete – är olika finkulturella och politiska fält.

¹² Bourdieu, Pierre. (1998) *Om televisionen: följd av journalistikens herravälde*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion. s. 68

¹³ Carle, Jan ”Pierre Bourdieu och klasssamhällets reproduktion”, i Månsson, Per (red). (2006) *Moderna samhällsteorier. Traditioner, riktningar, teoretiker*. Sjunde upplagan. Finland: Norstedts Akademiska Förlag. s. 408ff

¹⁴ Carle 2006. s. 407ff

3. Bakgrund

Nedan presenteras relevant bakgrundskunskap med syfte till att öka förståelsen för källmaterialets historiska kontext. Tre områden berörs. Först presenteras en historisk översikt över den svenska skolans historia – detta för att ge en bild av hur skolverksamheten såg ut före och under lärarklubbens samtid. Därefter ges en historisk bakgrund och skildring av skillnaden mellan traditionella och moderna samhällens sociala gemenskaper. Detta för att öka förståelsen för olika samhällstrukturers inverkan på människor. Slutligen ges en kort bakgrund om klubbens verksamhetshistoria – detta för att ge en bild av klubbens karaktär.

3.1 Historisk översikt över den svenska skolan åren 1842-1969

1800-talet var det århundrade i Sveriges historia då tidigare inskränkta medeltida strukturer gav vika för det liberala samhällets genombrott. Bland annat genomfördes lika arvsrätt mellan kvinnor och män, religionsfriheten utökades, kvinnor började få ta del av näringsidkande verksamhet, kvinnor tilläts en viss myndighet etc. 1800-talet var också det århundrade då en allmän folkskola upprättades. Skolverksamheten, som dittills hade bedrivits genom informell utbildning i form av hemundervisning eller genom kyrklig aktivitet, kom genom 1842 års folkskolestadga att bli en samhällelig institution.¹⁵ Dock kom det att dröja ett antal år efter folkskolestadgas genomförande innan folkskolan på allvar kunde kallas för folkskola, eftersom det förelåg flertalet hinder i vägen för skolreformen. Exempelvis behövdes barnens arbetskraft i hemmen, socknar hade svårt att undvara skollokaler, skolvägar var långa etc.¹⁶

Det finns olika tolkningar angående orsakerna bakom upprättandet av folkskolan i Sverige. Historiematerialister anser att klasskampen är det bakomliggande skälet till folkskolans uppkomst – att den dominerande klassen hade behov av att kontrollera underklassen. Det argumentet kan användas i motsatt riktning: skolan kan verka emancipatorisk för underklassen.

Andra tolkningar poängterar idealistiska strävanden, såsom att det rådde en önskan om att demokratisera samhället under denna tid. Ytterligare tolkningar betonar att industrisamhället hade behov av medborgare som besatt kunskap och färdighet. Andra menar att kyrkans undervisnings- och kontrollsystem höll på att brytas samman genom de demografiska

¹⁵ Richardsson, Gunnar. (2004) *Svensk utbildningshistoria. Skola och samhälle förr och nu*. Sjunde reviderade upplagan. Lund: Studentlitteratur. s. 51ff

¹⁶ Hartman, Sven. (2006) *Det pedagogiska kulturarvet. Traditioner och idéer i svensk undervisningshistoria*. Stockholm: Natur och kultur. s. 41ff

förändringar som rådde under denna tid, varpå en bättre organisationsform upprättades. Det är möjligt att det var flera olika samverkande faktorer som låg bakom bildandet av folkskolan.¹⁷

Under folkskolans första sjuttio år förekom en rad olika förändringar – bland annat i hur undervisningsformen arrangerades, hur terminerna utformades, pedagogikens utvecklingar etc. Emellertid kännetecknades folkskolan under dess första tid av kristendomens dominans. Kristendomsundervisningen var det viktigaste ämnet på schemat, och förblev det fram tills 1919 års undervisningsplan, då katekesundervisningens togs bort och kristendomsundervisningens antal timmar halverades. Istället fick övriga ämnen såsom gymnastik, räkning och hembygdskunskap ökat utrymme.¹⁸

Under 1900-talets första hälft kom den skolpolitiska debatten i Sverige att handla om frågan om parallellskolsystemets avskaffande. Konservativa krafter ville ha kvar uppdelningen av en lärdomsskola och en folkskola, och liberaler ville å sin sida ha en gemensam bottenskola - vilket skulle verka integrerande mellan olika samhällsgrupper och därmed skulle klassmotsättningar och försök till samhällsomvälvningar dämpas.¹⁹

Under 1940-talet påbörjades i Sverige en rad statliga utredningar kring utbildningspolitiska frågor, bland annat startades utredningar om bottenskolan och om skolans del i att fostra demokratiska människor.²⁰ Under 1950-talet sattes vissa av de statliga utredningarna i test, och nya arbetsformer för en enhetsskola provades i några skolor.²¹ Under 1960-talet kom flera av de tidigare utbildningspolitiska utredningarna att bli genomförda, bland annat löstes frågan om en gemensam bottenskola i och med att grundskolan introducerades 1962. Samtidigt lanserades den första läroplanen för grundskolan 1962 - Lgr 62. 1969 tillkom en ny läroplan för grundskolan, vilket medförde en rad förändringar - exempelvis togs kristendomsundervisningen bort och ersattes med religionskunskap, och betyg i ordning och uppförande avskaffades.²²

3.2 Från tradition till modernitet i det svenska samhället

1900-talet är minst sagt ett händelserikt århundrade, både i ett internationellt och nationellt perspektiv. För Sveriges del innebar 1900-talet en fortsättning på de trender som startade

¹⁷ Hartman 2006. s. 39; Rickardsson 2004. s. 56f

¹⁸ Hartman 2006. s. 42ff, 47ff

¹⁹ Hartman 2006. s. 48ff

Rickardsson 2004. s. 101f

²⁰ Hartman 2006. s. 50; Rickardsson 2004. s. 117f, 140ff

Lindensjö Bo & Lundgren Ulf P.. (2005) *Utbildningsreformer och politisk styrning*. Stockholm: HLS Förlag. s. 44ff

²¹ Hartman 2006. s. 50; Rickardsson 2004. s. 118ff

²² Hartman 2006. s. 50ff; Rickardsson 2004. s. 122ff

under 1800-talet, samt etablerandet av nya samhällsliga krafter. Bland annat fortgick näringslivets industrialisering liksom mekanisering av jordbruket, befolkningsökningen fortsatte och urbaniseringen tilltog, folkrörelserna och partipolitiken expanderade, kvinnor fick sin emancipation samtidigt som demokratiseringen i samhället ökade, välfärden byggdes ut och det tillkom en rad sociala reformer, utvecklingen inom kommunikationstekniken framskred och med den ökade globaliseringen, sekulariseringsprocessen fortsatte i samhället, nationalismen, nationsbyggandet och nationalidentiteten utvecklades etc.²³

Dessa genomgripande samhällsförändringar – som har haft inverkan på hur det svenska samhället utvecklats och hur svensken som medborgare har formats - kan beskrivas som en övergång från ett *traditionellt* till ett *modernt* samhälle. En övergång från ett samhällssystem till ett annat, vilket bland annat har förändrat samhällets sociala gemenskaper och människors interaktion.²⁴

Vad som kännetecknar och åtskiljer de olika samhällssystemens sociala gemenskaper, är att det traditionella samhället i huvudsak är ett samhälle med stor homogenisering, mekanisk solidaritet samt en cirkulär utveckling. Det innebär att den sociala gemenskapen i huvudsak är uppbyggd kring släktgemenskaper och bygdgemenskaper, att gemensamma värderingar upprätthålls genom social kontroll, samt att den sociala reproduktionen är statisk - barn ärver sina föräldrars yrken i hög grad. Det finns förvisso sociala spänningar i det traditionella samhället – bland annat mellan generationer och sociala klasser – men samtidigt är det traditionella samhället en värld där ungdomen inte förväntas göra något radikalt annorlunda än vad tidigare generationer gjort. Livet och utvecklingen ter sig därför en aning cirkulärt.²⁵

Det moderna samhället däremot är ett industriellt och rationellt samhälle med en organisk solidaritet som drivs av en linjär utveckling byggd på forskning, vetenskap, nyttomaximering och profit. I det moderna samhället råder andra former av sociala gemenskaper än vad som återfinns i det traditionella samhället - och detta beroendes till stor del av industrialiseringen och urbaniseringen. Med urbaniseringen och förvärvsarbete har bygemenskaper och vertikala kontroller – med ärvt kapital såsom börs, börd och anseende - minskat i betydelse. Istället har nya sociala gemenskaper växt fram - gemenskaper grundade på andra attribut än de traditionella sociala markörerna. Denna samhällsförändring har på ett mikroplan gjort

²³ Hedenborg, Susanna & Kvarnström, Lars. (2007) *Det svenska samhället 1720-2000. Böndernas och arbetarnas tid*: Andra upplagan. Lund: Studentlitteratur. s. 15ff, 27f, 32f, 62f, 93ff, 176ff, 188ff, 193ff, 199ff, 234ff, 258, 287

²⁴ Isbister, John. (2006) *Promises not kept. Poverty and the betrayal of Third World development*: Sjunde upplagan. USA: West Hartford. s. 32f

²⁵ Boglind, Anders. Eliaeson, Sven. Månson, Per. (2005) *Kapital, rationalitet och social sammanhållning: en introduktion till klassisk samhällsteori*: Femte upplagan. Stockholm: Norstedts. S 213, 220

samhället mer individuellt och pluralistiskt. På makronivå – något som inte berörs i detta arbete - kan nationalstaters tillblivelse ses som moderna företeelser.²⁶

En ytterligare skillnad mellan de två olika samhällstyperna, är att det moderna samhälle åtskiljer barn/ungdomar och vuxna i högre grad än vad det traditionella samhället gjorde. Industrialismen och urbaniseringen har föranlett till att barn har lämnats utan vuxnas tillsyn under den tid de vuxna förvärvsarbetar. Vilket har gjort att barn har samlats i egna gemenskaper under den tid de är friställda de vuxna, och därmed har också barn och ungdomar i större utsträckning kommit att föreställas och betraktas som en egen social grupp i det moderna samhället.²⁷

Det bör påpekas att begreppen tradition och modernisering inte alltid är entydiga eller klart avgränsade. Dels för att den akademiska världen använder begreppen olika, dels för att begreppen fungerar som idealtyper. Detta gör att användningen av begreppen tradition och modernitet ibland ter sig flytande.²⁸ Ett samhälle kan ha moderna strukturer, men samtidigt vara bärare av traditionella idéer. Eller ett samhälle kan anamma moderna idéer inom ett område, men inom ett annat fält tillämpas traditionell praxis etc.

3.3 Tunabygdens lärarklubb

Tunabygdens Lärarklubb startades 1930 med syfte och ändamål att sammanföra medlemmar till ”meningsutbyte i pedagogiska och kårpolitiska frågor, till förströelser och kamratlig samvaro samt att inom sitt verksamhetsområde vara ett uttryck för medlemmarnas intressen”.²⁹ Klubbens verksamhetsområde omfattade Domnarvets-, Borlänge köpings- och Stora Tunas skoldistrikt, samt även en del ”angränsade skoldistrikt”. Klubben var öppen för alla manliga folkskollärare som betalade medlemsavgift samt var medlemmar i *Sveriges folkskolläraryförbund*. Medlemsantalet i klubben låg mellan 30-40 medlemmar per verksamhetsår.³⁰

Klubbmötenas dagordning bestod vanligtvis av – precis som klubbens stadgar påvisar – diskussioner och åtaganden med fokus på skolverksamhet. Det var allt från fackliga frågor, pedagogiska frågor, lönefrågor, metodologiska utsagor, debatt om lärares autonomi till kamratliga intressen såsom hobbies, frimärkssamling, reseberättelser, sång och musik etc.

²⁶ Frykman, Jonas. (1988) *Dansbaneeländet. Ungdomen, populärkulturen och opinionen*. Stockholm: Natur och Kultur. s 97ff, 102ff

²⁷ Bjurman, Eva Lis. (1995) *Barnen på gatan*. Stockholm: Tiden. s. 54, 85, 179ff

²⁸ Landahl 2006. s. 20

²⁹ Tunabygdens lärarklubb. Stadgar F I:I. Volym 2.

³⁰ Tunabygdens lärarklubb. Stadgar F I:I. Volym 2.

En studiecirkel startade i klubben 1944 med syfte att djupare diskutera diverse ämnen.³¹

Klubben upplöstes 1963, till följd av att klubbens medlemmar hade visat minskat intresse för verksamheten.³²

4. Undersökning

Arbetets tre frågeställningar redovisas under egna rubriker och underrubriker. Så långt det är möjligt redovisas empirin tematiskt och med inbördes kronologi.

4.1 Tunabygdens lärarklubb fostringsanspråk

Vad anses i Tunabygdens lärarklubb vara lärarens angelägenheter i sin roll som fostrare, vad ingår i lärarens fält?

De första fjorton åren i Tunabygdens lärarklubb historia, 1930-1944, är en period som är relativt sparsam ifråga om diskussioner och samtal om fostran. Det förekommer endast ett fåtal tillfällen under denna första tid då klubben behandlar ämnen som uppfostran, undervisning och barn- och ungdomsangelägenheter. När väl klubben diskuterar fostran, är debatten kortfattat, homogen och självklar. Det vill säga, protokollen vittnar om en relativt enig lärarkår vars samtal utgår från det som av lärarklubben tycks uppfattas som självklarheter i dess egen kontext/diskurs.³³

Ett tillfälle för debatt rörande samhällsliga fält i klubbens tidiga historia, var den 28 november 1931, då det talades om "skolan och hemmets hygien".³⁴ Protokollen nämner inget mer än att det pågick en kortare diskussion, och att det därefter beslutades att klubben skulle fastställa några "hygieniska strävanden". Vad dessa strävanden bestod av framkommer inte, möjligtvis kunde de röra sig om att upprätta en god ventilation i klassrummen, förespråkandet av god handhygien och god hygien vid avträdena etc.³⁵ Dock vittnar detta spørsmål om föreställningar kring lärarnas del i samhällsfostran, där läraren anammar borgerliga och moderna ideal. Renhet är något eftersträvansvärt och lärare ser som sin uppgift att förmedla hygien och ordning i ett lortigt, smutsigt och bakteriefloreerande Sverige.³⁶

³¹ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll 17 januari 1944

³² Mötesprotokoll 2/10 1963

³³ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll mellan 1930-1944

³⁴ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll 28 november 1931

³⁵ Fredriksson, Viktor. Hofstedt, Lars. Paradis, Sigurd. (1950) *Svenska skolans historia. Band V. Det svenska folkundervisningsväsendet 1920-1942*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag, s. 526ff

³⁶ Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar. (1979) *Den kultiverade människan*. Lund: Liber Läromedel. 184ff

Mellan åren 1944-1953 däremot förekommer det frekventa diskussioner och anspråk inom klubben om vilka angelägenheter/fält som anses ingå under lärarens uppsikt och profession. Dels är det fält vars doxa, föreställningar och ordningar tycks ha blivit ifrågasatta, dels nyuppkomna fält där ordning behöver beredas. Till skillnad från klubbens första verksamhetsår, så är diskussionerna under denna tid långa och utförliga, och lärarnas samtal vittnar om att det tidigare homogenerade och självklara klimatet nu är borta. Om detta nedan.

4.1.1 Privatekonomiskt fält

Ett samhälleligt fält som av lärarklubben anses behöva en lärares handtag och fostran, är elevernas *privatekonomiska fält*. Protokollen visar på flertalet tillfällen då lärare diskuterar elevernas ekonomiska handhavanden, och där lärarna yrkar på att fostra eleverna till sparande. Detta blir tydligt vid klubbmötet den fjärde mars 1949, då klubben behandlade ämnet ”Skolsparverksamhetens mål och metoder”, en kurs som anordnats av Sparfrämjandet. Under detta möte var lärarklubbens alla medlemmar överens om att det var angeläget att eleverna skulle få lära sig hantera ekonomi, varpå de samtalade om att klubben skulle ordna med ett ”skolsparande”. Lärarna gav på förslag till hur stimuleringen av elevernas sparande kunde uppmuntras, där bland annat tidningen Lyckoslanten, samlingsbilder, diplomutdelning, premieböcker och uppsatsskrivande i sparämnet kunde utgöra lustframkallande element i undervisningen. Vad som dock ansågs vara den viktigaste aspekten ifråga om barnens sparande, var ”föräldrarnas medverkan”. Därför gavs det också förslag att lärarna skulle anordna föräldramöten där barnens ekonomiska fostran skulle diskuteras. Klubben skulle uppmuntra föräldrarna till att låta barnen redan vid sju års ålder få regelbundna ”övningsslantar”, och där barnen genom sina övningsslantor skulle få lära sig bokföring. Lärarna sade sig också vilja inspirera föräldrarna till att låta barnen få bli delaktiga i familjens ekonomiska diskussion.³⁷

Fler tillfällen då lärarklubben ger uttryck för fostringsambitioner gällande det privatekonomiska fältet, var vid klubbmöte den 21 mars 1952. Huvudämnet för sammankomsten var ”Borlänge barn på matiné”. Diskussionen centrerades kring filmens inverkan på barn, samt ordningen kring filmvisningen.³⁸ Men under diskussionen framkom också ekonomiska aspekter som uppfattades som problem. Bland annat kritiserade några lärare ”barnens myckna snaskätande”, och en diskussion uppstod huruvida barnens

³⁷ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll den 4 mars 1949

³⁸ Mer om detta under nästkommande frågeställning.

snaskätande hade ökat i och med biografernas matinévisningar. Konsumtionen av godis tycks ha två negativa sidor, dels betraktas det som resursslöseri, dels är det negativt ur en hälsoaspekt.³⁹

Fler exempel på en negativ syn på snaskätning förekommer i ett protokoll från 23 mars 1953, där snaskätning tillsammans med ”skjutvapen” och ”ordval” ansågs av lärarna vara element i barnens privata liv som behövdes underläggas lärarens fostran.⁴⁰

Här ger empirin följaktligen tydliga implikationer på att klubbens lärare gör anspråk på samhällseliga fält utanför skolverksamheten. Lärarna tycks i detta fall vara bärare av moderna idéer, där det är möjligt att själva sparandet symboliserar en moralisk daning, en solidaritetshandling och en positiv framtidstro. Livet ter sig mer kalkylerbart i det moderna samhället, varpå en tempusförskjutning äger rum där fokus går från nutid till framtid.⁴¹

4.1.2 Samhällsmoraliska fält

Ytterligare fält som anses stå under Tunabygdens lärarklubbns uppsyn och fostran, är den samhällseliga moralen. Som tidigare påpekats är klubben under sina första år relativt lågmäld och homogen i sina diskussioner kring fostran och i sina anspråk om inflytande på olika fält. Men mellan åren 1948-1953 börjar klubben att reflektera över sin samtids moraliska värderingar och handlande, varpå också samhällsmoralen vid ett flertal tillfällen hamnar i klubbens fokus.

Moraldebatten i lärarklubben inleddes den femte november 1948 med en inbjudan från Borlänge Socialdemokratiska ungdomsklubb Frihet till att delta i en ”allmän diskussion över ämnet: ”Är Borlänge och vår samtid ett Sodom?””.⁴² Protokollen återger inte huruvida klubben svarade jakande eller nekande till inbjudan, eller vad lärarna ansåg om föredraget. Dock gavs det på förslag i januari månad 1949 att bjuda in någon präst som skulle verka som ”inledare till en diskussion om kristendomsundervisning eller likn. ämne.” Vilket kan tolkas som att lärarna hade blivit varse ett visst moraliskt behov - möjligtvis inspirerad av Borlänges socialdemokratiska ungdomsklubb.⁴³

Den fjärde februari 1949 – månaden efter att klubben hade beslutat att kalla någon präst till sällskapet - fick klubben besök av en viss Pastor Laurell som höll ett föredrag kallat ”krismoral eller moralkris”. Pastorns analys av sin egen samtid var att det hade etablerat sig

³⁹ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll 21 mars 1952

⁴⁰ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll 23 mars 1953

⁴¹ Landahl 2006. s. 155ff, 157

⁴² Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll 5 november 1948

⁴³ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll 4 februari 1949

en ”verklig och djupgående moralkris” i samhället - där han främst åsyftade på att sekulariseringen hade brutit den tidigare sed som folkuppfostran byggde på. Centrum för moralkrisen bestod i förskjutningen av kristendomens människosyn till en mera humanistisk syn, där människan var alltings mått. Retoriskt frågade sig pastorn vilken människa som var alltings mått, ”Hitler eller Franciskus? Stalin eller Truman?” Vidare påpekade han: ”Människovärdet beräknas efter den nytta man gör. Hitler drog ut konsekvenserna och kunde t.o.m. ange det exakta värdet i pengar på varje tysk.” Som svar på moralkrisen ville Laurell ha ”objektiva värden och mått och en allom bjudande moral”.⁴⁴

När ordet lämnades fritt efter Laurells föredrag utbröt en lång diskussion, och de flesta lärarna stämde in i pastor Laurells anförande angående samhällets moralkris. En viss lärare vid namn Holm frågade sig: ”vad vi ska kunna ge barnen, när hemmen ingenting har att ge. Egoismen sitter i högsätet. Vi måste försöka väcka ambitionen hos barnen. Scoutlöftet innebär fasta punkter”. En annan lärare inföll i debatten och sade: ”Jag har också trott på utvecklingen en gång, men vart har den fört? Till atombomben! Mänskligheten behöver en tro, som lyfter över egoismen, det har erfarenheten lärt mig.”⁴⁵

Lärarna ger här uttryck för att deras samhälle och samtid befinner sig i en moralisk kris. En moralkris som enligt dem själva hämtar näring från den ökade sekulariseringen, från en tappad tilltro till modernitetens positiva och kumulativa syn på utveckling, samt genom att hemmen har tappat en del av dess tidigare fostringsgärning. Att lärarna ger uttryck för dessa tankar, är delvis tidstypiskt. Kyrkan och prästerna – de som tidigare har stått för den medborgerliga fostran – har genom sekulariseringen kommit att tappa inflytande över medborgarfostran. Vetenskapen – som kan betraktas som det moderna samhällets nya präststånd och samhällsfostrare – har tappat en del av sitt förtroendekapital genom dess förmåga att skapa destruktiva krafter såsom atombomb, storskaliga krig etc. Hemmet, som tidigare har tagit stort ansvar över barnens uppfostran, lider enligt lärarklubben uppenbara brister i sin fostringsgärning. Kvar är därför lärarkåren, vilka tycks uppleva sig manade att gå in som fostrare i detta allmänna samhällsmoraliska fält.⁴⁶

Ytterligare tillfälle då samhällets moral är i blickfånget i Tunabygdens lärarklubb, och där lärarna ser sig som väktare av den goda moralen - är under klubbmöte den sjätte maj 1949. Sexualundervisningen i skolan var då ett av de ämnen som behandlades under mötet, och en lärare yttrade sig att ”skolans sexualundervisning inte räckte till utan något komplement som

⁴⁴ Protokoll. 4 februari 1949

⁴⁵ Protokoll. 4 februari 1949

⁴⁶ Protokoll. 4 februari 1949

kunde ge de unga stöd i kampen mot frestelserna”. Att denna händelse/diskussion kategoriseras som ett samhälleligt fält, beror på att lärarnas ambition i denna fråga sträcker sig bortanför skolverksamhetens gränser.⁴⁷ Lärarkollegiet instämde i utsagan, och ansåg följaktligen att det fanns ett moraliskt hot mot den normaliserande sexualiteten – en normaliserad sexualitet bestående av heterosexualitet inom äktenskapets ramar.⁴⁸ Och detta hot – elevernas kommande sexualliv och dess eventuella brott mot tidigare rådande normer – nödgades därför att underläggas lärarens fostran.⁴⁹

Lärarklubben fortsatte under samma möte att vidare diskutera en normaliserande och moraliserande sexualitet, och det framkom på förslag att en ”sammansvetsning av klassen i en kamratkrets skulle kunna ge dem [de unga] ett visst stöd” [i deras kamp mot frestelserna].⁵⁰

En lärare invände dock till det givna förslaget, och denne frågade sig om inte ett skapande av kamratkretsar skulle innebära att ”släppa ungdomarna lösa”. Det behövdes någon äldre som kunde kontrollera ”vad de verkligen gör under sammankomsterna, annars händer det, att det inte alltid är så uppbyggliga saker, som de har för sig.”, påpekade läraren.⁵¹

Ytterligare en lärare tog till orda och denna försvarade skapandet av kamratkretsar, och sade att en kamratkrets skulle styrka elevernas ”ansvarskänsla” om eleverna gavs en viss självständighet till att utforma mötesprogrammet. Givetvis ”med kontroll från lärarens sida då och då”, tillade läraren.⁵²

Här knyter lärarkollegiet an till det agrara och traditionella samhällets mekaniska solidaritet - ett samhälle där *kamratkretsar* och *bygemenskaper* låg till underlag för den sociala gemenskapen. En möjlig tolkning är att lärarna uppfattar det moderna samhällets sociala grupperingar som en moralisk kris, eftersom modernitetens sociala relationer inte sambinder barn/ungdomar till gemensamma värderingar på samma sätt som de mera traditionella samhällena gör. I det moderna samhället är det lättare att undgå en absolut fostran, eftersom det råder en större pluralism och relativism i samhället. Varpå lärarna också tycks se det som sin uppgift att verka fostrande inom detta sexualmoraliska fält.⁵³

Fler tillfällen då klubben behandlar samhällsmoraliska fält, och där lärarna gör anspråk på att vara fältets fostrare, är under diskussioner angående stadens biografverksamhet. Den 21 mars 1952 hade lärarklubben tillkallat tre föreståndare från stadens biografier med syfte att

⁴⁷ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll 6 maj 1949

⁴⁸ Det är rimligt att tolka detta som ett moraliskt hot och inte som medicinskt hot, eftersom värdeordet ”frestelse” används.

⁴⁹ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll den 6 maj 1949

⁵⁰ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll den 6 maj 1949

⁵¹ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll den 6 maj 1949

⁵² Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll den 6 maj 1949

⁵³ Frykman 1988. s 97ff, 102ff

diskutera ämnet "Borlängebarn på matiné". En viss lärare vid namn Andersson inledde mötets sammankomst med att beröra "den yttre ordningen vid biografernas matinéföreställningar". Andersson påpekade vissa oönskade beteenden i samband med matinévisningar, bland annat snaskätande, nedskräpningar av lokalen, "skrån och visslingar", samt att pojkarna satt med mössorna på under föreställningen. Lärarna diskuterade detta ett tag, och tydligt uppfattade kollegiet att dessa angelägenheter angående ordningen i biosalongen berörde lärarna i deras roll som fostrare.⁵⁴ Samtliga lärare tyckte att biograferna kunde sköta sin ordning bättre. "Snabba och resoluta ingripanden mot ohyfsade och störande barn borde vara en klar uppgift för biografernas ordningsvakter.", sade man.⁵⁵

Biografdiskussionen i klubben gick vidare och kom sedermera att hamna på matinéfilmernas innehåll. Lärare Andersson tog åter till orda, och sade att "den olämpliga film, som ofta visades på våra biografmatinéer, gäve inte sällan barnen en oriktig syn på livet och bidroge till att ge dem felaktiga ideal." Likaså påstod Andersson att innehållet i en del filmer var så "dramatiskt och nervspännande, att det tangerade eller överskred gränsen till vad barn kunde tåla". Detta kunde enligt Andersson leda till "neuroser och ångestkänslor hos barnen" och att de "kanske förr eller senare även bli utlösare av brottsliga handlingar".⁵⁶

Andersson fortsatte sitt anförande med att hävda att biograferna visade olämpliga filmer på grund av biografägarnas vinstbegär, samt att matinévisningarna hade blivit ett substitut för söndagsskolan. Flera lärare instämde i detta, och en frågade sig hur det var med "föräldrarnas vilja att sysselsätta sig med barnen på söndagarna?" En annan lärare tog till orda och sade sig ha iakttagit att "barn från Hushagen oftare går på bio än andra barn i Borlänge", och undrade om detta kunde bero på dåliga hemförhållanden.⁵⁷

Lärare Andersson fortsatte att ta ton, och han varnade för att biografägarna medvetet fostrade och tränade barnen för "biogång även under mognare år." Han avslutade sin replik genom en önskan om att "biografernas matinéföreställningar helt kunde slopas". Dock tillade han, att han inte trodde att biografägarna skulle följa den uppmaningen, varpå han också vädjade till dem att enbart visa "god film".

Biografägarna svarade på anklagelserna genom att hävda att barnfilmer var svåra att erhålla, att filmerna "i första hand skickas till de större orterna", samt att barnen inte visade att uppskatta "de goda barnfilmer som man bjudit på". Barnen önskade istället att se spännande

⁵⁴ En mer djupgående förklaring till varför dessa företeelser anses ligga under lärarens ansvar behandlas under nästa frågeställning.

⁵⁵ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll 21 mars 1952

⁵⁶ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll 21 mars 1952

⁵⁷ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll 21 mars 1952

filmer, sade en biografägare. Likaså ansåg biografägarna att det ytterst var föräldrarnas sak att bestämma vad för filmer deras barn skall få se.⁵⁸

Efter att biografägarna hade svarat på den framförda kritiken, började flera lärare att ta till orda. En lärare jämförde biografernas filmer med gift, och sade sig att ”Gift finge inte användas utan kontroll.” En annan lärare vände sig mot tanken om att barnen själva skulle få välja vilka filmer de skulle se. Han sade: ”Om barnen själva skulle få bedöma en film, måste de ju ändå ha sett filmen – och kanske tagit obotlig skada”, varpå hans logiska slutsats blev: ”det är vi äldre, som måste sovra filmerna åt barnen.” Och, det är ”vida bättre att föräldrarna toge barnen med sig ut i skogar och mark än att låta dem trängas på biografernas matinéer.”⁵⁹

I denna diskussion om ”Borlänge barn på matiné”, kan två benägenheter urskiljas. Den första är lärarnas moraliska strävan angående både den yttre ordningen vid biografen och om filmens moraliska prägel på barnen.⁶⁰ Den andra benägenheten/tendensen som framkommer under detta klubbmöte, är konkurrensen mellan två aktörer om ett fält. Det är kommersiella och moderna aktörers intressen gentemot moraliska och traditionella aktörers intressen.

Lärarna – som i detta fall är bärare av mera traditionella moraliska idéer – anser att det är deras yrkesangelägenhet att verka fostrande i elevernas privata liv, och de legitimerar fältanspråket genom att hänvisa till barnens bristfälliga hem. Hemmen har tappat en del av sitt inflytande som fostrande institution, varpå lärarkåren är den grupp som bör slå vakt om barnens moraliska hälsa. Lärarna refererar också till den traditionella söndagsskolans positiva moraliska inverkan, samt nöjet av att besöka skog och mark snarare än att roa sig med moderna företeelser.⁶¹

Den andra aktören/aktörerna i detta möte är biografägarna. De gör anspråk på detta kommersiell-, fritids- och moralfält genom att hävda att biografverksamheten ligger utanför lärargärningens fostran. Barnens fritid är i första hand en privat angelägenhet för föräldrars fostran, där föräldrarna – och inte lärarna – äger dispositionsrätten över barnens privata liv. Vilket är en modern liberal tanke.⁶²

Lärarnas anspråk och engagemang på detta samhällsliga fält blir tydligast i slutet av mötet, då det beslutades att klubben skulle tillsätta en kommitté som skulle ”ta upp frågan [om barnmatinéer] till skärskådande genom artiklar i tidningspressen”. Lärarna ansåg tydligen att

⁵⁸ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll 21 mars 1952

⁵⁹ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll 21 mars 1952

⁶⁰ Mer om detta under nästkommande frågeställning.

⁶¹ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll 21 mars 1952

⁶² Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll 21 mars 1952

filmens destruktiva påverkan var så stor, att det krävdes ett medialt och opinionsbildande engagemang inom klubben för att komma tillrätta med detta problem.⁶³

4.2 Tunabygdens lärarklubbs självreflektioner

Hur reflekterar lärarna i Tunabygdens lärarklubb över sin roll som fostrare inom de olika samhällseliga fälten

Som påtalats tidigare, är de första fjorton åren i klubbens historia en relativt tyst period ifråga om självreflektion kring den egna rollen som fostrare. Detta kan tolkas som att lärarrollen i klubben under denna tid är en befäst roll. Att det finns explicita såväl som implicita föreställningar – både från lärarna själva och från samhället - kring läraryrkets roll/identitet och dess verksamhetsfält.

Det är först år 1944 - i samband med startandet av en studiecirkel - som klubben på allvar börjar reflektera och diskutera sina egna roller som fostrare. Och som den första frågeställningen behandlat, är det vid slutet av 1940-talet som lärarna på allvar börjar göra anspråk som fostrare för olika samhällseliga fält.

Det framkommer i protokollen att lärarklubben anser att det har skett en genomgripande strukturell förändring i samhället, varpå det också tycks ha uppstått ett behov hos lärarklubben av att definiera vad en fostrare är och vilka gränser som ingår i fostringsgränningen.

Den 13 mars 1944 diskuterade lärarna i studiecirkeln bland annat barnfostran förr och nu, och det uttrycktes en föreställning om att det har skett en samhällselig omställning gällande fostran. Lärarna konstaterade att tidigare i historien hade hemmen monopol på barnens fostran, medan skolan hade monopol på "kunskapsmeddelandet", men nu tyckte sig lärarna se en förändring i denna relation. Hemmen har "totalt förlorat greppet över barnen", varpå lärarna konstaterade att uppfostringsplikten därmed glider "alltmer från hemmen o. överflyttas till skolan, som snart får sörja för en stor del av det som förr var hemmens självklara saker."⁶⁴

Månaden därefter, den 14 april 1944, hölls ett liknande tema i studiecirkeln, där en viss lärare Lindskog höll ett anförande i ämnet "hur skola vi få bukt med ungdomen". Lindskog inledde mötet med en varning för idealisering av den egna ungdomstiden i jämförelse med nutidsungdomen. Han poängterade att överdrifter kan framkomma vid en sådan komparation.

Därefter talade han om aktuella ungdomsproblem, och han konstaterade att ungdomsproblemen av idag - under studiecirkelns samtid - var av en annan karaktär än

⁶³ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll 21 mars 1952

⁶⁴ Tunabygdens lärarklubb. Studiecirkelsprotokoll 16 mars 1944.

tidigare i historien. ”Förr var det mera nöden, som drev till tjuvnad”, idag är det ”tillfället gör tjuven”, sade Lindskog. De bakomliggande orsakerna till de aktuella ungdomsproblemen, var enligt Lindskog, att den ”ungdomliga kraften” inte var riktade åt rätt håll. ”Förr hade hemmet större förmåga att binda de unga till familjen och bygden.” och detta var något gott, ansåg Lindskog, eftersom bygdegemenskapen verkade fostrande på den ungdomliga kraften.⁶⁵

Som förslag till åtgärder för de aktuella problemen – att hem och bygd inte längre förmådde knyta täta sociala band till ungdomar – påpekade Lindskog, att aktiva folkliga organisationer och föreningar skulle kunna tjäna som en ersättning för ”forna dagars bygdegemenskap och släktgemenskap”.⁶⁶

Efter Lindskogs anförande hölls en lång diskussion om ytterligare förklaringar till ungdomars beteenden. En lärare ansåg att ”det s.k. campinglivet var en ganska betydande orsak till ungdomens lösaktighet i våra dagar”. En annan lärare replikerade och hävdade att denne hade goda erfarenheter av campinglivet, däremot trodde han att ”litteratur och film med ”vågat eller pornografiskt innehåll var farligare” för ungdomen. Ytterligare en lärare tog till orda och menade att problemet låg i att lärare var fokuserade på att ”bibringa kunskaper men föga på att fostra”, varpå denne gav på förslag att lärarkåren skulle lära sig av tyskarna – vilka var ”härliga föredömen i att fostra”. Diskussionen avslutades med en lärare som hävdade att både ungdomar och vuxna av idag - studiecirkeln samt - var sämre än tidigare i historien, varför också denne ”rekommenderade vidare sterilisering av dem som uppenbarligen ej borde få fortplanta sig.”⁶⁷

Det tycks alltså finnas föreställningar hos lärarkollegiet om att det är nya sociala gemenskaper – genom det moderna samhället – som är de bakomliggande orsakerna till deras samtida ungdomsproblem. Att den ungdomliga kraften blir felinriktad i ett samhälle utan robusta sociala kontroller.

Det finns fler antydningar inom klubben om att det är det moderna samhället som står bakom de samhällsförändringar de tycker sig bevittna. I ett möte den andra november 1953 var temat ”synpunkter på föräldrar och barn”, och klubben hade bjudit in redaktör Paulsson från *Borlänge Tidning* samt yrkesskolerektorn Sjögren som gäster för kvällen. I detta möte gavs uttryck för tankar om att ”problembarn” i samhället berodde på ”problemföräldrar”. Det yttrades att en avsaknad av fasthet i barnens fostran utbreddes sig samhället. Att parollen ”våra

⁶⁵ Tunabygdens lärarklubb. Studiecirkelsprotokoll 16 mars 1944.

⁶⁶ Tunabygdens lärarklubb. Studiecirkelsprotokoll 14 april 1944

⁶⁷ Tunabygdens lärarklubb. Studiecirkelsprotokoll 14 april 1944

barn ska få ha det bättre än vi själva hade det en gång i tiden” var det som låg till grund för ett systematiskt bortskämmande av barnen.

En lärare sade sig att välfärdsstaten hade bidragit till att samhället hade pacificerats. Att ”demokratins genombrott med den minskade klyftan mellan samhällsgrupperna har fört med sig många problem på skolans område. Barnen vågar uppföra sig mycket sämre i skolan nu än förr, delvis vet de inte ens hur man bör uppföra sig”.⁶⁸

Åter igen visar klubben på föreställningar om att det är moderna strukturella orsaker bakom ungdomsproblemen. Hemmen lider stora brister i sin fostrande gärning tack vare moderna inslag såsom demokrati, ökad jämlikhet, ökad välfärd, anser lärarna.

Fler protokoll vittnar om lärarnas yrkesreflektion angående samhällsliga fält, samt funderingar om deras samtid. Den 23 mars 1953 höll klubben ett möte med temat ”pressen och uppfostringsfrågorna”, och en viss redaktör Jonasson från *Dala-Demokraten* var inbjuden som gäst. Diskussionen gjorde sig gällande att tidningspressen vid ett flertal tillfällen - enligt lärarna själva - hade skrivit om ungdomsproblem och satt det i relation till läraryrkets tillkortakommanden.⁶⁹

Meningsutbytet inleddes från lärarnas håll med orden ”pressen är uppfostrare men endast inom vissa gränser, eftersom den ej vill förlora läsare”. Därefter yttrade sig en lärare om att uppfostringsfrågor i huvudsak berörde två samhällsgrupper, nämligen lärare och poliser. Dock tillade läraren, att ”ibland kan emellertid pressen ingripa i uppfostrande syfte och därigenom gå våra ärenden”. Redaktör Jonasson replikerade och opponerade sig mot uppfattningen att uppfostringsfrågor bara berörde lärarkåren och poliser, utan han menade att uppfostringsfrågor också var en angelägenhet för föräldrar och pressens läskrets. Emellertid betonade Jonasson att lärarkåren var att största betydelse för fostring. Särskilt viktigt ansåg han det vara att läraren kunde reglera ”snaskätandet” och ”användandet av skjutvapen”.⁷⁰

Efter att Jonasson avslutade sin replik, gav flera lärare uttryck för att de upplevde sig ifrågasatta och misstänkliggjorda från pressen. En lärare påpekade att tidningar ofta skrev ”om lärarna ville observera detta...”, varpå han framhöll att tidningarna antydde på att lärarkåren var blinda inför fostringsproblem. En annan lärare vittnade om samma observerade tendens, och frågade sig om tidningarna genom sin inblandning av fostran hade kommit att bli

⁶⁸ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll 2 november 1953

⁶⁹ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll 23 mars 1953

⁷⁰ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll 23 mars 1953

en ”folkdomstol vid sidan av domstolarna”. En ytterligare lärare begärde sedan ordet, och denne varnade pressen inför ”faran att splittra de uppfostrande”.⁷¹

Denna debatt kan tolkas som att det fanns en samhällelig förväntan på, möjligtvis också en strävan från, lärarkåren om att dessa bar ett ansvar för barnens och ungdomarnas fostran, även på fält som inte bedrevs inom skolverksamheten. Utifrån detta förklaringsperspektiv blir det också begripligt varför lärarna anser att tidningarnas rapporteringar av barns dåliga beteende är en angelägenhet för lärarklubben. Tidningsrapporterna tycks av lärarna uppfattas som en indirekt kritik av lärarkårens fostringsarbete.⁷²

Denna tolkning finner också stöd utifrån klubbens egna reflektioner. I ett möte den 16 februari 1953, är åter lärarkårens allmänna anseende i fokus. En lärare har till och med gjort en undersökning angående lärarkårens impopularitet bland allmänheten. Vad som sades i detta möte var att folkskollärarna var ”mera utsatta än läroverkslärarna, därför att vi står närmare medelklassen, eller därför, att föräldrarna är mera rädda om barnen, då dessa är yngre.”⁷³ Här framkommer det att lärarna själva upplever att det finns ett större krav, andra förväntningar och föreställningar kring deras yrkesroll än vad det gör för andra lärargrupper - och detta beror, enligt lärarna själva, på barnen. Folkskollärarna är närmare barnen. Barnens beteende – även utanför skolan i den privata sfären - blir således en angelägenhet för folkskollärarna. Utifrån detta perspektiv blir det också begripligt varför lärarkåren är måna om hur barnen uppför sig på söndagsmatinéerna, för barnens beteenden avspeglar deras fostrare.⁷⁴

Flertalet andra protokoll vittnar också om samma tendens inom klubben. Vid sex tillfällen behandlar klubben samtalsämnen som berör lärares yrkesområden, och där lärarna delar ut kritik både till tidningspressen och till den vetenskapliga världen. En kritik till universitets- och tjänstemannavärlden med dess ”skrivbordslärdas herrar som kanske aldrig satt sin fot inom skolan”, samt kritik till ”psykologer, som icke själva har barn, och som därför mest kommer med skrivbordsfantasier”.⁷⁵ Lärarna tycks uppleva sig misstänkliggjorda i pressens och allmänhetens ögon gällande deras fostringsgärning och deras anspråk över olika fält, och grundorsaken till det tycks vara föreställningen om att barnens privata problem beror på skolans misslyckande.

⁷¹ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll 23 mars 1953

⁷² Landahl 2006. s. 208

⁷³ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll 16 februari 1953

⁷⁴ Landahl 2006. s. 208

⁷⁵ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll: 31 mars 1950, 27 april 1951, 16 februari 1953, 23 mars 1953, 2 november 1953, 20 april 1959,

4.3 Förändringar i rollen som fostrare

Sker det någon förändring under klubbens verksamhetshistoria gällande vad som uppfattas vara lärares angelägenheter i sin roll som fostrare, samt hur lärarna reflekterar över sin egen roll som fostrare? Om så är fallet, vad kan detta bero på?

Det berörda källmaterialet uppvisar en viss skillnad mellan klubbens första fjorton år och den senare verksamhetshistorian ifråga om vad lärarna anser vara deras angelägenheter som fostrare, och hur lärarna reflekterar över sin egen yrkesroll som fostrare. Mellan åren 1930-1944 finns det få diskussioner om vilka olika samhällsfält som står under, eller bör stå under lärarens fostran. Inte heller finns det några utförligare diskussioner om lärarens roll som fostrare. Protokollen vittnar istället om en homogen lärarkår. En lärarkår som på ett generellt plan tycks vara överens – både med sig själva och med det övriga samhället – om vissa självklara antaganden gällande sin yrkesroll. Mellan åren 1944-1953 ändras detta förhållande. Då börjar klubben frekvent att diskutera både lärares fält och dess roll som fostrare. Vad beror detta på?

En möjlig orsak till att klubbens första verksamhetsår är relativt tysta i sina anspråk och sina självreflektioner, är som tidigare påpekats, att lärarrollen under denna tid är en befäst roll. Det tycks finnas explicita såväl som implicita föreställningar om vad som ingår i lärarens yrkesroll, varpå klubben inte heller har något behov att diskutera den egna rollen. Däremot mellan åren 1944-1953 tycks det ha uppstått ett behov i lärarkåren om att definiera sin egen yrkesroll. Möjligtvis kan det bero på klubben och samhället under den berörda perioden befinner sig i en övergångsfas från ett samhällssystem till ett annat. En övergång från ett mera traditionellt samhälle till ett modernt – alternativt, övergång från ett modernt till ett mer post/eftermodernt samhälle - och där denna övergång upplevs av lärarna som en brytningspunkt, som en ”moralkris”. Dels eftersom det i övergångsfasen uppstår en otydlighet om vilka aktörer som skall dominera de olika fälten, dels för att lärarens yrkesroll behöver omdefinieras i denna samhällsomvandling. Nya fält med nya aktörer påverkar synen på vad som anses vara lärarens yrkesroll.

I synnerhet kan det ökade diskussionsklimatet i klubben ses som en indikator på lärarnas behov av självdefiniering. Likaså kan alla de konflikter som utspelar sig i klubben mellan lärare - som delvis är modernister, men som fortfarande är bärare av traditionella värderingar och idéer - och biografägare och tidningspress, som representerar moderna intressen, tolkas som en kamp mellan olika konkurrerande aktörer om inflytande på olika fält.

Den största skillnaden mellan det traditionella och det moderna samhället som har betydelse för klubb lärarnas yrkesroll, är att en del av fostringsgärningen har flyttats från hem till skola.⁷⁶ Med industrialiseringen och urbaniseringen har de tidigare traditionella sociala gemenskaperna till stor del förlorat sin funktionella betydelse. Kamratkretsar, bygdgemenskaper och vertikala kontroller har inte lika stort inflytande i fostringsansende när hemmen blir moderna. Istället ökar individualismen, pluralismen och relativismen. Således kan alltså det moderna samhällets produktionssätt ses som en bakomliggande orsak till att sociala relationer ändras. I detta fall; fostringsgärningens förändring. Vilket i sin tur också har påverkat samhällets hegemoni, interaktionen människor emellan samt individers och grupper identitetskapande. Lärarnas syn på barnens beteende avspeglar detta.⁷⁷

I fråga om inflytande på olika fält – så har det moderna samhället omdanat tidigare existerande fält, samt skapat helt nya fält. Här är korrelationen mellan samhällets progression och lärarnas yrkesroll väldigt tydlig i protokollen. Inte minst avspeglar lärarnas fostringsgärning och självuppfattning det rådande samhällets karaktär och utveckling. Under 1930-talets ”lort-Sverige” yrkade lärarklubben på hygienisk fostran, och under 1940-1950-talets folkhemsbygge – med välfärd, konsumism, ökat nöjesutbud, sekularisering etc. - gör lärarna fostranssträvan gällande fält av privatekonomi och samhällsmoral.⁷⁸

Lärarklubbens fostransanspråk inom privatekonomiska områden kan delvis förklaras med att det har upprättats en välfärd i Sverige. Folk, även barn och ungdomar, har tillgång till ekonomiska medel för konsumtion, vilket har gjort att ett medborgerligt privatekonomiskt fält har etablerats.⁷⁹ Lärarnas yrkanden till sparande kan också förklaras med att lärarna är bärare av moderna idéer gällande ekonomi. Det är idéer om modernitetens positiva framstegstro och dess kalkylerbara omgivning, vilka skapar incitament för ett sparande inför framtiden. Likaså betraktas sparverksamheten av det moderna projektet som en solidarisk handling gentemot medmänniskor, samt att sparandet bidrar med en karaktärsdanning för individen - att individer får träna sig i återhållsamhet och självdisciplin.⁸⁰

Ett annat fält där lärarna gör fostrande yrkanden, är barnens disposition av sin fritid, och deras beteende på fritiden. Med välfärdssamhället och förvärvsarbetet har arbetstiden och familjeförsörjningen ändrats. Familjer är inte längre lika beroende av att barnen deltar i familjeförsörjningen, och synen på fritid har därför ändrats. Fritid har blivit en

⁷⁶ Tunabygdens lärarklubb. Studiecirkelsprotokoll 16 mars 1944.

⁷⁷ Frykman 1988. s 97ff, 102ff

⁷⁸ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll: 25 november 1931, 5 november 1948, 4 februari 1949, 4 mars 1949, 21 mars 1952, 23 mars 1953

⁷⁹ Hedenborg & Kvarnström 2007. s. 284ff, 295ff,

⁸⁰ Landahl 2006. s. 155ff

individualistiskt disponerad tid.⁸¹ Lärarnas ambitioner som fostrande aktörer på fritidsfältet ses främst i debatten kring biografernas ordning och filmens påverkan på barnen.⁸²

En idealistisk tänkbar förklaring till att lärarna gör anspråk som fostrare inom olika fält, i synnerhet angående lärarnas inblandning gällande biografverksamheten, kan bero på att lärarna själva upplever en slags samhällelig förväntan på att vara den fostrande instansen. Det är möjligt att det råder en dynamisk och dialektisk relation mellan samhälle och yrkeskår av lärare, och där de samhälleliga strukturella förändringarna påverkar den vedertagna föreställningen om vad en lärare är och vad som bör ingå i dess uppgift. Den dialektiska relationen kan ha föranlett till en föreställning om att barnens beteenden, även dess beteenden i den privata sfären, – är en angelägenhet för läraren. Utifrån detta perspektiv skulle det därför vara förståeligt varför lärarkåren är måna om hur barnen uppför sig i privata sammanhang, exempelvis i biosalongen. För barnens fostran avspeglar deras fostrare, och lärarna är angelägna om att bevara förtroendet för yrkesprofessionen intakt.⁸³

Tunabygdens lärarklubb ger själva vid flertalet tillfällen uttryck – explicit såväl som implicit – för en tolkning av sin samtid utifrån konflikten mellan det traditionella och det moderna samhället. Ett tillfälle är då lärarna i diskussionen kring sexualundervisningen i skolan hänvisar till de traditionella sociala gemenskaperna – kamratkretsar – och hur dessa fungerar som en kontrollerande och fostrande gemenskap. Det framkommer också att lärarna betraktar samtidens föreningsliv och folkrörelser som en ersättning för ”forna dagars bygdgemenskap och släktgemenskap”.⁸⁴ Likaså är det en återkommande uppfattning bland klubbens lärare att hemmen har tappat en del av sin förmåga att fostra barnen, varpå fostringsansvaret har förskjutits till skolan.⁸⁵

Ytterligare tillfällen där klubben resonerar i konflikten mellan historia och samtid, traditionellt och modernt, är då en lärare i klubben ger uttryck för att samhällsutvecklingen – med ökad demokrati och minskade klasskillnader – har bidragit med ökade problem inom skolan. Läraren påpekar att barnen under sin samtid vågar uppföra sig sämre än vad barn har gjort tidigare.⁸⁶ Det är möjligt att lärarens iakttagelse ifråga stämmer. Demokrati har ökat jämlikheten mellan människor och även öppnat upp för pluralistiskt och relativistiskt tänkande/beteende – även om det fortfarande finns vissa variabler som skapar asymmetriska

⁸¹ Hedenborg & Kvarnström 2007. s. 353f

⁸² Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll 21 mars 1952

⁸³ Landahl 2006. s. 208

⁸⁴ Tunabygdens lärarklubb. Studiecirkelsprotokoll 14 april 1944

⁸⁵ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll: 4 februari 1949, 6 maj 1949, 21 mars 1952, 2 november 1953. Studiecirkelsprotokoll: 16 mars 1944, 14 april 1944

⁸⁶ Tunabygdens lärarklubb. Mötesprotokoll 2 november 1953

maktförhållanden. Detta kan upplevas av traditionella människor och av konservativa krafter - de som tror på samhällståndens deterministiska och komplementära roller - som en brist på fostran.

Vidare exempel på lärarnas egna reflektioner kring deras yrkesroll och dess relation till samtiden, är när klubben samtalar om den ”moralkris” som råder i samhället. Här blir den ideella aspekten av lärarkallet tydlig. Klubben anser att det finns stora behov av fostran i samhället, detta beroendes på att tidigare fostrande institutioner såsom kyrka, hem och även vetenskapen/det moderna projektets ideolog, har brustit i sin fostringsgärning. Kyrkan – som tidigare har stått för den medborgerliga fostran – har genom sekulariseringen tappat ett stort inflytande över samhällsfostran. Likaså har hemmen – genom de strukturella förändringarna som det moderna samhället bidragit med - tappat en del av dess tidigare fostringsgärning. Inte heller vetenskapen anses vara svaret för det moderna samhällets behov av vägledning, då lärarna ger uttryck för en tappad tilltro till framsteget. Här tycks det därför uppstå en situation där samhället inte har några tydliga fostrare. Det råder ett moraliskt vakuum, varpå lärarna känner sig manade att förmedla fostran till den – i deras ögon - förvirrade omgivningen.

En ytterligare möjlig förklaring till lärarnas samhälleliga engagemang, skulle kunna bero på skolpolitiska beslut - att lärarnas engagemang har sin begynnelse i arbetsmässiga direktiv. 1940 års skolutredning talar om att skolan inte bara skall verka kunskapsförmedlande, utan även fostrande.⁸⁷ Mellan åren 1940-1950 pågår det också skolpolitiska debatter i den allmänna opinionen gällande skolverksamhet, fostransanspråk och pedagogiska metoder, varpå skolans självbild vid denna tid är under omarbetning.⁸⁸ Dock berör de skolpolitiska besluten i huvudsak skolans officiella verksamhetsområde, vilket jag inte ämnar behandla i detta arbete. Men därmed inte sagt att skolpolitiska åsikter kan ligga till grund till föreställningar kring läraryrkets roll. Mer om den dialektiska relationen mellan lärare och samhälle nedan.

5. Diskussion

Det som har varit mest intressant med detta arbete – med fokus på att undersöka lärares samhälleliga strävanden och dess reflektion kring detta - har varit att bevittna korrelationen mellan lärarklubbens egna självuppfattningar kring sin yrkesidentitet och dess fält, med samhällets framåtskridande och utveckling. Tendensen gällande arbetets frågeställningar

⁸⁷ SOU 1944:20

⁸⁸ Hartman 2006. s. 50ff

Richardsson 2004. s. 122ff

tycks vara att när samhället förändras, ändras också lärarens identitet – både gällande rollen som fostrare, men också inom vilka fält lärarens skall fostra. Denna benägenhet kan kopplas samman till flertalet historieperspektiv, bland annat till ett materiellt-, funktionalistiskt- och ett idealistiskt perspektiv.

Korrelationen mellan samhälle och lärarkår kan härledas till materiella faktorer, då det moderna samhällets produktionssätt tycks vara en orsak bakom förändrade sociala relationer. Industrialismen och kapitalismen skapar urbanisering, vilket urholkar tidigare gemenskaper. Samtidigt tycks det finnas funktionalistiska förklaringar till varför lärarnas yrkesroll ter sig som den gör - lärarna svarar nämligen mot olika samhälleliga behov. Utifrån denna aspekt råder det därför ingen skillnad i klubbens tidiga och sena fostringsanspråk inom olika fält, eftersom mekanismerna bakom erövringen av fälten är densamma: att möta behov. Därtill tycks det också finnas ideella faktorer angående sambandet mellan läraridentitet och samhälle - det finns en förväntan både från lärare själva och från samhället om att skolan är den institution i samhället som står ansvariga för barnens fostran. En idé som möjligtvis kan grunda sig på funktionella behov, men som sedermera tycks ha utvecklats till en egen bärkraftig idé. Dessutom bör det också nämnas att lärarkåren är bärare av olika samhälleliga idéer, både moderna såväl som traditionella – vilket även det avspeglar sig i lärarnas yrkesroll.

Dock bör det framhållas att korrelationen mellan samhälle och Tunabygdens lärarklubbs yrkesidentitet och fostransanspråk inte alltid är tydlig eller helt konsekvent. Av protokollen att döma, tycks det finnas en ambivalens hos lärarna i deras egen syn på läraridentiteten. Dels ger protokollen uttryck för att lärarna är bärare av moderna idéer - hygien, sparverksamhet, utvecklingsoptimism etc. Samtidigt vittnar källmaterialet om en beklagan från lärarnas sida gällande vissa moderna företeelser. Den sociala kontrollen har minskat, tappad tilltro till framsteget etc. och det tycks finnas en längtan hos lärarkåren tillbaka till det traditionella samhällets värderingar och gemenskaper.

Ytterligare motsägelsefulla företeelser hos klubben är när lärarna uttrycker sitt missnöje över att allt fler fält läggs under lärarens fostransansvar, områden som tidigare har tillhört hemmet och bygemenskapens angelägenheter, samtidigt som lärarna ger uttryck för en misstänksamhet mot samtidens konkurrerande verksamheters anspråk på fält. Misstänksamhet mot tjänstemän, psykologer etc.

Detta till synes motsägelsefulla beteende från lärarkåren kan emellertid förklaras med att lärarna inte lever i en idealtypisk värld. Dikotomin ”traditionellt” och ”modernt” är i teorin väsensskilda, men i praktiken är företeelserna inte renodlande, utan mellanformer av de olika

samhällstyperna förekommer. De olika samhällstyperna kan till och med existera samtidigt. Lärarna i Tunabygdens lärarklubb tycks därför vara bärare av både traditionella idéer och värderingar samtidigt som de är influerade av moderna inslag – varpå deras självreflektion över sin yrkesidentitet också kan te sig motsägelsefull.

Ytterligare förklaring till ambivalensen hos lärarkåren är att lärarna lever i ett dialektiskt förhållande till sin samtid. Identitet är någon som skapas i interaktion mellan olika grupper av människor. Det vill säga, det är först i relationen mellan lärare och elev/samhälle som läraridentiteten skapas, och det är en identitet som grundar sig både på samhällets och lärarnas förväntan och föreställningar.⁸⁹ På grund av att relationen är dialektisk, innebär det också att lärarens självreflektion återknyts och är beroende till samhällets reflektion/doxa.

För att återkoppla till den tidigare forskningen kring detta ämne, i huvudsak till Landahls studie vilken står ämnesmässigt närmast denna uppsats - så är Landhals slutsats liksom denna uppsats slutsats, att samhället och skolan lever i en dialektisk relation till varandra, och där samhällets behov i stor utsträckning styr lärarens yrkesroll. I grova drag verifierar denna uppsats hans avhandling. Dock uppvisar mitt berörda källmaterial en tydlig ambivalens hos lärarna gällande sin yrkesroll och anspråk på samhälleliga fält - att lärarna är bärare av både traditionella och moderna idéer, vilket Landhals studie inte i samma utsträckning visar. Emellertid kan denna relativt obetydliga skillnad bero på att Landahls arbete är empiriskt vidare och djupare och att han till stor del använder idealtyper. Han medger att det finns avvikelser, men hans ambition är att påvisa de större trenderna.

Något mer som har varit intressant med denna uppsats, är att ha bevittnat lärarklubbens självreflektioner och samtidsanalys. Klubben har flertalet gånger lanserat skarpa samtidsanalyser, vilket inte alltid är lätt. Det som av lärarkåren upplevs som förändrat beteende hos barn, hänvisas till förändrade sociala relationer. Klubben talar också om traditionella kamratkretsars fostrande funktion, samt hur föreningsliv och folkrörelser av sin samtid tjänar som substitut för forna dagars släkt- och bygdgemenskaper. Det är samtidsanalyser av lärarna som historiker av idag anser vara rimliga antaganden.⁹⁰

Emellertid är inte alla klubbens samtidsanalyser eller anföranden helt rimliga - eller med dagens mått, politiskt korrekta. En lärare hänvisar till att campinglivet har fördärvat

⁸⁹ Berg, Lars-Erik "Den sociala människan: Om den symboliska interaktionismen", i Månsson, Per (red). (2006) *Moderna samhällsteorier. Traditioner, riktningar, teoretiker*. 7 upplagan. Finland: Norstedts Akademiska Förlag. s. 156, 163ff

⁹⁰ Frykman 1988. s 97ff, 102ff

Jansson, Torkel. (1982) *Samhällsförändringar och sammanslutningsformer. Det frivilliga föreningsväsendets uppkomst och spridning i Husby-Rekarne från omkring 1850 till 1930*. Historiska Institutionen vid Uppsala Universitet. 258ff

ungdomen, en annan lärare talar varmt om nazitysklands disciplinära fostran, ytterligare en lärare förespråkar tvångssterilisering av människor vars genpool inte bedöms värdig reproduktion. Åsikter som indikerar på att lärarkåren är influerade av sin tids föreställningar och idéer.

En tanke som väckts under arbetets gång – men som inte berör arbetets syfte – är frågan varför Tunabygdens lärarklubb slutade att bedriva sin verksamhet. Av protokollen att döma är det minskat intresset för klubbens verksamhet som är anledningen bakom nedläggningen. Men varför detta minskade intresse? Svarade inte klubben mot de behov som fanns? Var korrelationen mellan klubbens inre strukturer och samhällets yttre strukturer inte tillräckligt synkroniserade för att klubbens verksamhet skulle kunna betraktas som aktuell? Blev klubben själv ett offer för de samhällsomdaningar som lärarna genom flertalet mötesprotokoll diskuterat och berört? Eller handlade det helt enkelt om att konkurrerande verksamheter tog över medlemmarnas intressen?

Slutligen och sammanfattningsvis kan det utifrån denna studie konstateras att Tunabygdens lärarklubb passar in i sentensen om att skolan är en spegel av samhället. Om klubbens verksamhet hade fortgått istället för att avslutas 1963, hade troligtvis tendensen varit densamma – att spegla och motsvara samhällseliga behov. Däremot kan det tänkas att läraryrkets funktionella verksamhet inom klubben tagit sig annorlunda uttryck under senare tid. Skolan av idag bekämpar inte sjukdomar som skolan under början av 1900-talet gjorde, däremot finns det inriktningar av sorghantering i dagens skola.⁹¹ Likaså finns föreställningar kvar i dagens skola angående lärares samhällsmoraliska ansvar. Men också här har uttrycksformen ändrats. Det är inte längre godisätande eller slösaktighet som är det primära hotet mot eleverna, utan det är istället moderna/senmoderna företeelser som exempelvis kommunikation, konsumism, mänskliga rättigheter som befinner sig under lärarens uppsikt. Exempelvis faran med att exponera sig för internet, faran med att dra på sig lättvindiga skulder i det moderna konsumtionssamhälle, vikten av att undervisa om alla människors lika värde etc. I denna mån är därför läraryrket av idag intakt i förhållande till läraryrket av igår, även om det har skett en hel del förändringar i yrkesrollen.

6. Sammanfattning

Detta arbete är en fallstudie med syfte att undersöka lärares yrkesidentitet i Tunabygdens lärarklubb mellan åren 1930-1953, och se om deras självuppfattningar och föreställningar om

⁹¹ Med reservation för könssjukdomar

sin yrkesroll som fostrare inom olika samhälleliga fält har förändrats under klubbens verksamhetshistoria. Frågeställningarna arbetet har utgått ifrån har varit: *Vad anses i Tunabygdens lärarklubb vara lärarens angelägenheter i sin roll som fostrare, vad ingår i lärarens fält? Hur reflekterar lärarna i Tunabygdens lärarklubb över sin roll som fostrare inom de olika samhälleliga fälten? Samt, sker det någon förändring under klubbens verksamhetshistoria gällande vad som uppfattas vara lärares angelägenheter i sin roll som fostrare, samt hur lärarna reflekterar över sin egen roll som fostrare? Om så är fallet, vad kan detta bero på?*

Till hjälp för bearbetning och tolkning av källmaterialet - ett material bestående av lärarklubbens samtliga arkiverade dokument - har arbetet använt sig av Pierre Bourdieus kultursociologi/fältteori.

Ett flertal slutsatser kan dras utifrån det berörda källmaterialet. Angående första frågeställningen, *vad anses i Tunabygdens lärarklubb vara lärarens angelägenheter i sin roll som fostrare, vad ingår i lärarens fält?* - är svaret beroende på när i tiden lärarens verksamhet bedrivs. Under klubbens första verksamhetsperiod anses hygieniska strävanden ligga under lärarens fostran. Senare i klubbens historia är det samhällsekonomiska och samhällsmoraliska fält som lärarna gör fostringsanspråk på. Trots olikheterna i tid och uttryckssätt, tycks mekanismerna bakom de olika fostransanspråken vara densamma: skolan och lärarna intar en funktionell roll, de svarar mot vissa samhälleliga behov. Varpå det tycks finns en korrelation mellan lärares yrkesroll och samhällets utveckling.

Gällande den andra frågeställningen, *hur reflekterar lärarna i Tunabygdens lärarklubb över sin roll som fostrare inom de olika samhälleliga fälten?* – visar källmaterialet på två tendenser. Dels är det föreställningar om att skolan och lärarkåren bär ett stort ansvar för barn och ungdomars fostran, där i synnerhet barns misslyckanden härleds till att bero på att den uppfostrande instansen – lärarna - har misslyckats. Dels beror lärares fostransanspråk inom olika samhälleliga fält på en ideell aspekt, att lärarna upplever ett kall att verka fostrande där kyrka och hem har tappat sin fostringsgärning.

Slutsatserna som kan dras angående den tredje frågeställningen, *sker det någon förändring under klubbens verksamhetshistoria gällande vad som uppfattas vara lärares angelägenheter i sin roll som fostrare, samt hur lärarna reflekterar över sin egen roll som fostrare? Om så är fallet, vad kan detta bero på?* – är att lärarnas fältanspråk och dess självreflektion i stor grad påverkas av samhällets progression. Under tider av samhällsförändring – en övergång från ett traditionellt/förmodernt samhälle till ett modernt/postmodernt samhälle, vilket innebär etablerande av nya fält samt omdanande av gamla fält – tycks det uppstå behov hos

lärarklubbens medlemmar av att omdefiniera den egna yrkesrollen. En indikator på denna tendens kan vara skillnaden i klubbens självreflektion i tid mätt. Under klubbens tidiga verksamhetsperiod förekommer det få diskussioner kring yrkesroll, fostran och samhällsfält. Istället tycks läraryrket under denna tid vara en befäst roll. Däremot under tider av samhällsförändring – en övergång från ett traditionellt/förmodernt samhälle till ett modernt - vittnar protokollen om ett ökat debattklimat i klubben. Vilket kan antyda på att samhällsutvecklingen har skapat ett behov hos lärarklubbens medlemmar om att omdefiniera och justera den egna yrkesrollen.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckta källor

Dalarnas folkrörelsearkiv

Tunabygdens lärarklubb:

Sv. Folkskolläraryrkeförbund, Tunabygdens lärarklubb FAW/36.1974. Volym 1. A I: 1-4
Mötesprotokoll 1930-1963

Sv. Folkskolläraryrkeförbund, Tunabygdens lärarklubb FAW/36.1974. Volym 2. F I:1 Stadgar,
samt F III:1 Studiecirkel 1944-1946

Dokumenterna finns bevarade hos Dalarnas Folkrörelsearkiv i Falun.

Tryckta källor

Statens offentliga utredning, *SOU 1944:20, Skolan i samhällets tjänst*. Betänkande av 1940
års skolutredning. Ecklesiastikdepartementet.

Litteratur

Berg, Lars-Erik "*Den sociala människan: Om den symboliska interaktionismen*", i Månsson,
Per (red). (2006) *Moderna samhällsteorier. Traditioner, riktningar, teoretiker*. 7 upplagan.
Finland: Norstedts Akademiska Förlag

Boglund, Anders. Eliaeson, Sven. Månsson, Per. (2005) *Kapital, rationalitet och social
sammanhållning: en introduktion till klassisk samhällsteori*: Femte upplagan. Stockholm:
Norstedts

Bourdieu, Pierre. (1998) *Om televisionen: följd av journalistikens herravälde*.
Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion.

Bjurman, Eva Lis. (1995) *Barnen på gatan*. Stockholm: Tiden

Carle, Jan ”*Pierre Bourdieu och klassamhällets reproduktion*”, i Månsson, Per (red). (2006) *Moderna samhällsteorier. Traditioner, riktningar, teoretiker*. Sjunde upplagan. Finland: Norstedts Akademiska Förlag

Fredriksson, Viktor. Hofstedt, Lars. Paradis, Sigurd. (1950) *Svenska skolans historia. Band V. Det svenska folkundervisningsväsendet 1920-1942*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.

Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar. (1979) *Den kultiverade människan*. Lund: Liber Läromedel.

Frykman, Jonas. (1988) *Dansbaneeländet. Ungdomen, populärkulturen och opinioner*. Stockholm: Natur och Kultur

Frykman, Jonas. (1998) *Ljusnande framtid. Skola, social mobilitet och kulturell identitet*. Lund: Historisk media

Gannerud, Eva. (1999) *Genusperspektiv på lärargärning: om kvinnliga klasslärares liv och arbete*. Göteborg: Göteborgs Universitet

Hartman, Sven. (2006) *Det pedagogiska kulturarvet. Traditioner och idéer i svensk undervisningshistoria*. Stockholm

Hedenborg, Susanna & Kvarnström, Lars. (2007) *Det svenska samhället 1720-2000. Böndernas och arbetarnas tid: Andra upplagan*. Lund: Studentlitteratur

Isbister, John. (2006) *Promises not kept. Poverty and the betrayal of Third World development: Sjunde upplagan*. USA: West Hartford

Jansson, Torkel. (1982) *Samhällsförändringar och sammanslutningsformer. Det frivilliga föreningsväsendets uppkomst och spridning i Husby-Rekarne från omkring 1850 till 1930*. Historiska Institutionen vid Uppsala Universitet

Landahl, Joakim. (2006) *Lärares fostrans- och omsorgsarbete i historisk belysning*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet

Lindensjö, Bo & Lundgren, Ulf P. (2005) *Utbildningsreformer och politisk styrning*. Stockholm: HLS Förlag

Rhöse, Eva. (2003) Läraridentitet och lärararbete : fem livsberättelser. Karlstad: Karlstads universitet. Institutionen för utbildningsvetenskap

Richardsson, Gunnar. (2004) *Svensk utbildningshistoria. Skola och samhälle förr och nu: Sjunde reviderade upplagan*. Lund: Studentlitteratur